

O problemima kartografske identifikacije obavijesti iz osmanskih popisa bosanskih krajišta

Autor predočava karakter osmansko-turskih putopisa te poreznih popisa s obzirom na njihovu upotrebljivost kartografsku identifikaciju. Prednost kao i teškoća koju stvara obilje toponimijskog materijala u poreznim defterima jest u tome što većina zabilježenih parcela nosi ime trenutačnog posjednika.

Turski kartografski izvori općenito, a za povijest Tromeđe posebno gotovo i da ne postoje. To je u skladu s nezainteresiranošću Osmanlija za prirodne znanosti općenito, pa tako i za geografiju. U iznimnim slučajevima izradili bi kopije zapadnih djela (Piri Reis, Katib Čelebi), dok stanoviti broj primjera “vlastitih uradaka” više potsjeća na antičke i ranosrednjovjekovne simboličko-dekorativne prikaze svijeta s Jeruzalemom i četiri rijeke te nam to nešto govori o mentalitetu i vrijednosnom sustavu autora, ali gotovo ništa o konkretnom stanju na terenu. Takva je i “karta” Kliškog sandžaka (2. pol. 16. st.) od Dervišija u vidu medaljona promjera oko 10 cm s upisanim imenima nekolicine gradova, bez ikakve naznake granica, s crtom morske obale kao skoro ravne linije i s posve proizvoljno smještenim valovitim crtama koje bi imale predstavljati četiri ili pet planinskih sustava. Tu “kartu” kao dio svojevrsnoga “atlasa” možemo slobodno uvrstiti u proizvod “učenog” dokoličarstva a ne u rad iza kojeg bi stajao vojnopolitički, pogotovo ne neki “znanstveni” interes države. Stoga smo, posebice kad je riječ o prostoru Tromeđe kao sekundarne izvore za geografske spoznaje prisiljeni koristiti dijelom narativne izvore i još više različite popise.

Od narativnih izvora prije svega u obzir dolazi Putopis Evlije Čelebija. Za potpuniji uvid u stupanj obaviještenosti Osmanlija najbolje je njegove podatke sravniti s podacima raznovrsnih popisa krajiških područja, pa i s nekim drugim izvorima poput opisa granične crte (ovdje crta iz 1792/95). Putopisac nam je ostavio nekoliko krupnih otvorenih pitanja ubikacija, koje donekle možemo rješavati usporedbom s popisima, no ni tada ne možemo sve riješiti. Najteži su slučajevi gradovi “Lika”, “Rinica” i “Kara Orman”. “Rinice” u vrlo preciznom vojničkom popisu iz 1643. nema, a onda se iznenada pojavljuje u popisu defterdara iz 1702. kao bivša turska utvrda. I ne znamo gdje se nalazila. Tekst je smješta blizu Šibenika, no isto tako, možda i vjerojatnije bi se mogla nalaziti negdje oko Maslenice. “Lika” je možda Ribnik ili čak Novi. “Kara Orman” može biti, i najvjerojatnije jest, Crni Lug, ali jednom to odgovara mjestu na sjeverozapadnom kraju Livanjskog polja, a drugi puta ne.

Nedavno sam uočio jednu iznimno zanimljivu Evlijinu tvrdnju, i to kao usputnu opasku dok govori neke stvari o području koje se ne tiče ni Tromeđe, ni Bosanskog ejaleta.

Dok opisuje prijelaz između osmanskog i habsburškog područja u Ugarskoj, dakle na putu iz Budima u Beč, detaljno opisuje granične stupove koji obilježavaju prijelaz. Tome dodaje ove riječi: “Jedan drugi granični stup stoji na obali rijeke Rabe, a još jedan u Bosni na granici nasuprot Zrinskoj (...)”. Pisac to obilježavanje granice pripisuje “sultanu Sulejmanu”. Budući da spominje i jedan stup kod Egera, vjerojatno se ipak radilo o objektima iz vremena žitvatoročkog mira. Doista se čini mogućim da se granicu i u vremenu prije Karlovačkog mira mjestimice znalo obilježiti. Izgleda kao da je bilo riječi o manjem broju mjesta na kojima se željelo održavati kontakte na višoj razini. Lokaciju u Hrvatskoj – ako je postojala – možda bismo mogli zamisliti na razmeđu Pakračkog sandžaka i Ivaničke krajine.

Osmansko-turska građa u vidu popisa može se koristiti kao vrelo geografskih podataka, no pri tome postoje i znatna ograničenja i specifične okolnosti o kojima valja voditi računa. Neki od popisa, i to oni najbrojniji, popisi su vojnih posada i njihovih plaća. Tu se susreću obično uvijek ista mjesta koja je uglavnom lako identificirati. Ipak popis krajiške vojske iz 1643. donosi više naziva utvrda koje ne možemo na zadovoljavajući način pročitati. Daleko je teži slučaj s detaljnim popisima poreznih kapaciteta regije. Oni obiluju kartografski vrijednim i iskoristivim podacima, no tu je identifikacija daleko teža. Ktomu posljednji popis takvoga tipa potječe iz 1604. godine, dakle iz vremena daleko prije nastanka Tromeđe, te se posljedice promjena u onomastici nakon te godine ne mogu uočiti, ili ih tek s mukom možemo mjestimice ustanoviti u drugačijim izvorima od kojih takav podatak ne bismo očekivali. Pri tome su sretna iznimka dva popisa graničnog pojasa koji je Venecija vratila Osmanlijama iz 1702. Oni se unekoliko nadovezuju na stare detaljne porezne deftere, no kako su nastali u kasnom razdoblju i s ne posve identičnim ciljem u nekim su aspektima više, a u nekim manje instruktivni od svojih prethodnika iz klasičnoga razdoblja. S obzirom na naš interes najkrupnija im je manjkavost nedostatak upisa o obradivim površinama izvan naseljenih mjesta kao što su mezre (obično njive, nekada bivša sela), čifluci (izdvojena selišta ili posjedi bogatijih obitelji do veličine sela), zemini (manje obradive površine), livade, pašnjaci i sl. Najčešće sve jedinice imaju svoje ime, i to mezre “pravo” vlastito, a ostale površine obično prema nekom od vlasnika. Tako popis nadarbina na novosvojenom području u zadarskom zaleđu iz 1574. navodi: “čiftluk Ramadan-age, dizdara, Malkoča, age azapa, Ahmeda harambaše, Ise ćehaje, Ahmeda i Turhana: zemlja poznata kao mezra Mala Murvica, pripada Zemuniku s vinogradom, pašnjakom i gajem i svim što joj pripada”. Ovo je poznato selo, no mnogo je više takvih koje tek treba dešifrirati uz pomoć neturskih izvora. Za vrijeme popisa nije se u svojim starim granicama nalazila u posjedu rečenih Ramadana, Malkoča, Ahmeda, Ise i drugog Ahmeda te je u novi defter zavedena na ime ovih”. Teritorij se naselja dakle mijenjao.

Zauzvrat popisi iz 1702. pružaju mogućnost boljeg identificiranja *dijelova naselja*, i to na način nepoznat u starijim popisima. U starim defterima posebni se dijelovi naselja nazivaju mahalama, baš kao i kad govorimo o gradskim četvrtima. Sada, međutim, nakon razdoblja u kojem niče mnoštvo *kula* i drugih oblika utvrđivanja, po tim se objektima počinju nazivati dijelovi mjesta ukoliko je ono utvrđeno bez obzira što je zapravo selo. Tako je Plavno “tvrđava” ili bolje “tvrđi grad” u starinskom značenju, a obuhvaća jednu kulu i pet *šarampova*. Kula se naziva po Durakbegovićima, a šarampovi (ogradaeni palisadama) nose imena Rakovica, Krivokuće, Ružić, Ilije, Karpoša i Damjana te Radovana Starića. Sve jedinice moraju državi dati dažbine u naturi. Ako je kula samo fortifikacijski objekt bez stanovnika i/ili proizvodnog “pogona”, onda je to istaknuto. Također se pravi razlika između starih (predratnih) i novih kula, obično onih koje je u ratu podigao neprijatelj. Nove kule nemaju imena. Te nazive možemo usporediti s onima iz

kasnijih vremena i pokušati ih smjestiti na karti. Ima sela koja su u cijelosti označena kao šarampov (Kalani, Kalanić), a neka se nazivaju čiflucima (“selo čifluk Ali-paše”). Ima i slikovitih naziva poput “Selo Rahmana čauša s Crnim Poljem, neka se potražuje (prihod?) od kneza Ivana Cikota oglua” ili “selo Kotor (?)”, neka se potražuje od harambaše Čelanića (oko Čačvine”). U drugom popisu (taj navodi imena, a prvi podavanja) spominje se i drugo ime sela Rahmana čauša, nažalost nečitko (možda ga treba čitati Bihorina).

Osmanski popisivači i pisari nisu razlikovali hrvatske i južnoslavenske rodove. Tako uvijek stoji “gorna” i “dolna”. Neprecizni su i glede lokacije: “na strani Livna”, “na strani Sinja” i sl. Najvrjedniji za kartografsku identifikaciju je običaj popisivača da bilježi “drugo ime”: “selo x, drugim imenom y”. Primjerice se u imotskom kadiluku nahija “Cista, drugim imenom Doderi”. Kod Knina: “Dobrosel drugim imenom Polača”. spominje Nažalost to 1702. nije tako čest slučaj kao u starim defterima iz 16. stoljeća. U stanovitoj mjeri identifikaciju može olakšati i redovita opaska o tome koliko je od sela preostalo Carstvu: cijelo, polovica, trećina ili četvrtina. Što znači “blizu”, odnosno “na području” tek treba utvrditi. Primjeri: “selo Poplad blizu rijeke Marčinkovice”. “Selo Ostatak Kobilice, nalazi se točno na području planine Debelo Brdo koje je određeno za Tromeđu”.

Da bismo barem donekle mogli naslutiti što se zbiva u – prijelomnom – 17. stoljeću, možemo jedino mukotrpno tragati kroz najmanje stotinjak popisa promjena titulara nadarbina, tzv. Roznamče deftere. Ondje se imena svih sela i raznih parcela iznova pojavljuju, no s daleko manje dodatnih pojašnjenja o smještaju, a nema ni podataka o naseljima u sklopu carskih hasova kojima pripada većina područja naseljenih Vlasima.

Praktično rješavanje ovih pitanja moguće je samo zajedničkim radom turkologa i geografa, te naročito poticanjem kombiniranog studija geografije i turkologije u cilju osposobljavanja kadra sposobna da prihvati takve izazove.

Summary

On the Problems of cartographic Identification of Data from Ottoman Surveys of Bosnian Borderland

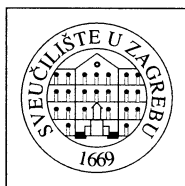
The author's aim is to discuss the potential value of ottoman travelogues as well as tax surveys for cartographic identification. The most valuable narrative is that of the famous Evliya Çelebi, but that source has to be compared with other sources, Ottoman and Christian. Among other information, Evliya has left us the intriguing mention of borderline marks that probably had been erected somewhere in the northern part of the Tripple Border area in the wider sense. As for the records made for the purpose of taxation, they offer an extremely rich amount of information. When uninhabited but agriculturally valuable pieces of land are concerned, the “true” place-names are very abundant and links with the Middle Ages and modern times are numerous. On the other side, inhabited places are called by names of their owners. Such place-names did not often survive the Ottoman epoch. Only interdisciplinary investigatory efforts can help that we extract more from that material.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI

32-33

ZAGREB 1999.-2000.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Neven Budak

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik (njemački)

Ivo Goldstein (engleski)

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u srpnju 2001. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 32-33

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
1999.-2000. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X